

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ВІКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Випускна кваліфікаційна робота
на правах рукопису

КРЕЧИК АЛЬБІНА ЮРІЇВНА

**ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ
СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ**

Освітній ступінь: Бакалавр

Галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність: 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Психологія»

Науковий керівник:
ВІРНА ЖАННА ПЕТРІВНА,
доктор психологічних наук,
професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № ____

засідання кафедри педагогічної та вікової психології

від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри _____ Ярослав ГОШОВСЬКИЙ

ЛУЦЬК – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС ФЕНОМЕНІВ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНOSTI	
1.1. Соціально-психологічний феномен ідентифікації в системі психологічного знання	10
1.2. Соціальна адаптованість: базові ознаки і характеристики	17
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНOSTI ОСОБИСТОСТІ	
2.1. Програмно-методичне забезпечення дослідження	24
2.2. Результати емпіричного дослідження	29
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42
ДОДАТКИ	48

3
АНОТАЦІЯ

Кречик А.Ю. Ідентифікаційні особливості соціальної адаптованості особистості.

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр» за спеціальністю 053 «Психологія». – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2025.

Випускна кваліфікаційна робота присвячена теоретичному та емпіричному обґрунтуванню ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості осіб зрілого віку під час війни.

Перший розділ бакалаврської роботи присвячений психологічному дискурсу феноменів ідентифікації та соціальної адаптованості особистості. У другому розділі представлено обґрунтування вибірки дослідження (особи зрілого віку від 25 до 45 років), описано етапи, методи і методики вивчення проблеми.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що емпірично експліковано інтеркореляційний *етично-самопожертвувальний* симптомокомплекс, який демонструє домінуючу позицію ідентифікаційного *самоподолання*, що складається із виражених етичної та самопожертвувальної відповідальності та загальної тенденції соціально-адаптивної поведінки як автономної, самостійної та виваженої.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що діагностичні результати можуть використовуватися психологами-консультантами як параметри можливої психокорекційної роботи з особами зрілого віку, що переживають труднощі протікання ідентифікаційних та соціально-адаптаційних процесів.

Ключові слова: ідентифікація, соціальна адаптивність, самоподолання, етична відповідальність, самопожертва, інтернальність, самоприйняття, зрілий вік.

ANNOTATION

Krechik A.Yu. Identification features of social adaptability of a personality.

Work for the degree of «Bachelor» in the specialty 053 «Psychology». – Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2025.

The final qualification work is devoted to the theoretical and empirical substantiation of the identification determination of social adaptation of mature people during the war.

The first chapter of the bachelor's thesis is devoted to the psychological discourse of the phenomena of identification and social adaptation of an individual. The second chapter presents the rationale for the study sample (adults aged 25 to 45), describes the stages, methods and techniques of studying the problem.

The scientific novelty of the obtained results is determined by the fact that the intercorrelated *ethical-self-sacrificial symptom complex* is empirically explicated, which demonstrates the dominant position of identification self-adaptation, consisting of pronounced ethical and self-sacrificial responsibility and the general tendency of socially adaptive behaviour as autonomous, independent and balanced.

The practical significance of the study lies in the fact that the diagnostic results can be used by counselling psychologists as parameters of possible psycho-correctional work with mature adults experiencing difficulties in the course of identification and social adaptation processes.

Key words: identification, social adaptability, self-adaptation, ethical responsibility, self-sacrifice, internalisation, self-acceptance, mature age.

Актуальність теми. Сучасне суспільство і реалії воєнного сьогодення в Україні все гостріше ставлять проблему соціально-психологічної адаптації людини, що нерозривно пов'язана із ідентифікаційними механізмами. Адже сформована ідентичність є потужною моральною диспозицією, яка визначає сформований життєвий досвід людини та її цінності і смисли життєвої реалізації. Якщо ж адекватна ідентифікація «дає збій», то можна спостерігати виражені прояви соціально-психологічної дезадаптації, аж до патологічних ознак, про що засвідчено у міжнародній кваліфікації хвороб (МКХ-11). Тому вважаємо вкрай важливим з'ясування змісту ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості особистості під час війни.

Феноменологія ідентифікації та особистісної ідентичності є добре досліджуваними в соціально-психологічній літературі від часів виникнення функціональної психології і психоаналізу до сучасних досліджень в межах соціальної, вікової та клінічної психології (Г. Байзетінова, Л. Виготський, П. Гайдучик, Я. Гошовський, І. Дружиніна, В. Москаленко та ін.). Розгляд феномену ідентифікації є обов'язковим переважно у всіх теоріях особистості (У. Джеймс, Е. Еріксон, Дж. Марсія, Ж. Піаже, К. Роджерс, Г.Теджфел, Дж. Тернер, З. Фройд, Е. Фром та ін.). У віковому розрізі аналізу проблеми часто йдеться про сформованість соціально значущих особистісних рис і якостей (Ж. Вірна, Д. Гошовська, В. Зливков, О. Іванашко, О. Лазорко, С. Лисенко, С. Максименко, А. Фурман, О. Швачко та ін.).

Що важливо, і це неодноразово підтверджується в багатьох зазначених дослідженнях, так це обов'язкове врахування психологічних ризиків несформованої ідентичності у різноманітних її проявах, як-от статевої, соціальної, професійної, громадянської, національної тощо (І. Середницька, О. Остапйовський, В. Зливков, О.Швачко та ін), що суттєво впливає на систему міжособистісних відносин, та й загалом руйнують соціально-адаптаційну цілісність.

Проблему соціальної адаптованості особистості висвітлено в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних психологів, які демонструють аналіз її базових ознак і характеристик і наголошують на значенні гомеостатичної рівноваги з вимогами зовнішнього оточення та внутрішніми чинниками соціального регулювання поведінки (Г. Айзенк, Г. Балл, О. Віговська, І. Гаврилюк, А. Галян, І. Кміть, О. Кузнецова, А. Лазько, А. Маслоу, Т. Прокопович, О. Саннікова та ін.). Аналіз отриманих результатів складають цілісну перспективу необхідності глибшого розуміння адаптаційних можливостей людини в різних контекстах, і, особливо в контексті війни.

Також для нас актуальною є обрана вікова категорія вибірки дослідження, адже саме період зрілості, який є найвідповіднішим часом для реалізації глибоких потенційних можливостей і сутнісних сил людини, досягнення ключових здобутків компетентності, продуктивності та генеративності, пошуку сенсу життя і внутрішньої свободи (Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл та ін.).

Отже вважаємо, що вивчення ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості особистості під час війни, є актуальним напрямом дослідження в рамках особистісно орієнтованого підходу, який має компенсувати прогалину досліджень із зазначеної проблеми.

Об'єктом дослідження є соціальна адаптованість особистості.

Предмет дослідження — ідентифікаційна детермінація соціальної адаптованості осіб зрілого віку під час війни.

Мета бакалаврського дослідження полягає в теоретичному та емпіричному обґрунтуванні ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості осіб зрілого віку під час війни.

Гіпотеза дослідження: соціальна адаптованість осіб зрілого віку в умовах війни зумовлена функціональним змістом ідентифікації в поведінкових та особистісних властивостях автономності, відповідальності та самореалізації.

Відповідно до мети та висунутої гіпотези в бакалаврській роботі поставлені такі основні **завдання**:

1. Провести теоретико-методологічний дискурс проблеми ідентифікації та соціальної адаптованості особистості і на основі проведеного теоретичного аналізу обґрунтувати специфіку соціальної адаптованості осіб зрілого віку в умовах війни.
2. Розробити і реалізувати програму емпірико-діагностичного вивчення ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості осіб зрілого віку під час війни.
3. З'ясувати специфіку ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості осіб зрілого віку під час війни в поведінкових та особистісних властивостях автономності, відповідальності та самореалізації.

Теоретико-методологічну основу бакалаврського дослідження склали положення психологічної науки про: змістовно-функціональні характеристики ідентифікації в різноманітних підходах визначення (А. Ватерман, Г. Гофман, В. Джеймс, Е. Еріксон, В. Зливков, Ч. Кулі, Дж. Марсія, Дж. Мід, Р. Фогельсон, З. Фройд та ін.) та соціально-вікові прояви ідентичності як результату втілення інтерперсональних та інтра- властивостей (Д. Гошовська, Я. Гошовський, О. Іванашко, О. Лазорко, С. Лисенко, А. Маслоу, С. Московічі, О. Остапйовський, К. Роджерс, І. Середницька та ін); базові ознаки соціальної адаптованості особистості (Г. Айзенк, Г. Балл, Я. Мао, Дж. Морено, Л. Коробка, І. Кочарян, О. Кочарян, О. Кузнєцова, О. Саннікова, С. Хан, С. Зінк, С. Шамай-Цурі та ін.) та результати емпіричного експілакації прояву соціальної адаптованості в прикладних дослідженнях, виконаних в межах наукової школи професора Ж. Вірної (І. Гаврилюк, А. Галян, О. Віговська, А. Лазько, Т. Прокопович та ін.).

Для реалізації поставлених завдань було використано такі **методи дослідження**:

теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення,

систематизація наукової літератури);

емпіричні — тестування із застосуванням: методики вимірювання цінностей Ш. Шварца; шкали визначення автономності (САТ); методики діагностики особистісного симптомокомплексу відповідальності (ОДОСВ) І. Кочаряна; методики визначення соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймона).

методи статистичної обробки даних: відсотковий аналіз; метод визначення середньої величини; кореляційний аналіз. Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення Libre Office Calc (версія 11).

Вибірка дослідження. Для визначення правомірності використання запропонованих діагностичних засобів було проведено дослідження на стихійній вибірці респондентів вікової категорії 25-45 років, що склала 134 особи (жовтень-грудень 2024 року). Дослідницька робота здійснювалась за допомогою панелі он-лайн.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що емпірично експліковано інтеркореляційний *етично-самопожертвувальний* симптомокомплекс, який демонструє домінуючу позицію ідентифікаційного *самоподолання*, що складається із виражених етичної та самопожертвувальної відповідальності та загальної тенденції соціально-адаптивної поведінки як автономної, самостійної та виваженої.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що діагностичні результати можуть використовуватися психологами-консультантами як параметри можливої психокорекційної роботи з особами зрілого віку, що переживають труднощі протікання ідентифікаційних та соціально-адаптаційних процесів.

Апробація результатів дослідження. Матеріали бакалаврської роботи обговорювалися на ХІ науково-практичній інтернет-конференції (з міжнародною участю) «Соціальна адаптація особистості в сучасному

суспільстві із циклу « Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування викликів сучасності”» (Луцьк, грудень, 2024 року).

Публікації:

1. Кречик А., Вірна Ж.П. Якість життя як предиктор соціальної адаптованості людини. *Соціальна адаптація особистості в сучасному суспільстві: мат. XI наук.-практ. інтернет-конференції*. Луцьк; [електрон. ресурс] ; режим доступу : 202503201103423.pdf

Обсяг і структура роботи. Робота складається з вступу, 2-х розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС ФЕНОМЕНІВ
ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНOSTІ****1.1. Соціально-психологічний феномен ідентифікації в системі психологічного знання**

Поняття ідентифікації наразі має різні визначення в науковій літературі, оскільки є предметом дослідження різних дисциплін — соціології, психології, філософії, лінгвістики тощо, а також це поняття часто ототожнюють із самосвідомістю, самістю, усвідомленням Я-образу. З аналізу різних робіт можна сказати, що у психологічній науці це поняття пояснює функціональні характеристики суб'єктивного переживання себе. Ще інколи йдеться про серцевину особистості, чи то динамічну систему, яка спрямовує поведінку суб'єкта і допомагає йому переживати власну цілісність у часі і просторі.

Згідно з інформацією з психологічного розділу Вікіпедії, термін *ідентифікація* (походить від латинських слів *iden* — «той самий» і *facere* — «робити», тобто буквально «робити подібним») трактується як одне з ключових понять у психології та психоаналізі. Це складний психічний процес, за допомогою якого людина уподібнює себе іншому індивіду чи соціальній групі через емоційний зв'язок із ними. У ході цього процесу особистість переймає моральні орієнтири, поведінкові моделі, цінності, а також риси характеру іншої людини — часто це батьки або значущі фігури. Ідентифікація проявляється у наслідуванні думок, емоцій, реакцій і дій особи, яка виступає зразком. Такий механізм дозволяє людині краще розуміти інших, усвідомлено або несвідомо ототожнюючи себе з ними, намагаючись відчувати їхній настрій, самооцінку, ставлення до життя, уявляючи себе на їхньому місці [13]. У свою чергу, у словнику-довіднику П. Горностая та Т. Титаренко поняття *ідентичності* подається як стабільне уявлення про себе — це усвідомлення власних особистісних якостей, індивідуальних особливостей, характерних рис та

моделей поведінки, які людина сприймає як автентичні та невід'ємні від себе [30, с. 40].

В одному визначення йдеться про ідентифікацію, а в другому про ідентичність, але часто можна побачити, що ці два поняття сприймаються ідентичними, хоча ідентифікація — це функціональна характеристика, а ідентичність — особистісна властивість. З цього приводу В. Москаленко вважає ідентифікацію механізмом формування ідентичності [25, с. 352-354]. Основною її функцією є передача власного досвіду через наслідування, навіювання і приклад, які забезпечують соціалізацію особистості. Тому у своєму змістовно-функціональному визначенні вони часто сприймаються як синоніми.

Наукові пошуки дослідження ідентифікації здійснювалися представниками різних напрямів психологічної науки, але основоположними можна вважати психоаналіз З. Фрейда та функціональну психологію У. Джеймса. З. Фрейд у своїй праці «Масова психологія та аналіз людського Я» ставить механізми його становлення ідентичності — ідентифікації. Він зазначає, що процес ідентифікації дає змогу особистості на ранніх етапах свого розвитку несвідомо ототожнювати себе з іншими, що сприяє засвоєнню зразків поведінки значущих осіб та формуванню Супер-Его [39]. Цікаво, що ідентичність З. Фрейд вважав приватним, внутрішнім світом людини. З часом психоаналітиком детально описаний вид психологічного захисту — ідентифікація, що переважно розглядається ним як захист від об'єкта, що викликає страх, шляхом уподібнення йому; несвідоме уподібнення загрозливому об'єкту [за 1].

Засновник функціоналізму У. Джеймс розуміє ідентичність як суб'єктивне відчуття власної цілісності, творчої сили та стійкості «Я» щодо навколишнього світу. Для нього особистість має самосвідомість, з одного боку, і сприймає себе як один з елементів реальності, з іншого, оскільки кожен акт рефлексії передбачає ототожнення себе з об'єктом, тобто з усім, що можна назвати своїм: «Про що б я не думав, я завжди більш-менш усвідомлюю себе, своє особисте

існування. Водночас я усвідомлюю це, тому моя самосвідомість є подвійною — свідомою і самосвідомою; частково об'єктною, частково суб'єктною» [42].

Фактично у кожній персонологічній теорії знаходимо зацікавленість авторів проблемою ідентифікації.

Згідно з феноменологічною теорією К. Роджерса, ідентичність (самість, Я-концепція) формується в результаті сприйняття себе або сприйняття зв'язку між собою та об'єктами і суб'єктами навколишньої дійсності, а також цінностей, пов'язаних з цим сприйняттям [50]. Самість виражається через ролі, які людина відіграє у своєму житті. У процесі розвитку особистості ролі змінюються та ускладнюються, що призводить до того, що структура «Я» стає складною, багат шаровою та багат функціональною.

Поняття ідентичності лежить в основі соціально-філософської концепції Е. Фромма, який розглядає поняття «Я» у двох вимірах, а саме через взаємодію індивіда з суспільством та через діалектичний зв'язок між індивідуальним та універсальним у людській природі. Для індивіда взаємодія з навколишнім світом є необхідністю, щоб уникнути самотності та ізоляції. Ця взаємодія передбачає самоідентифікацію з певними ідеями, цінностями, соціальними нормами та стандартами. Ідентичність, таким чином, постає як одна з екзистенційних потреб індивіда [40].

Продовжуючи розмірковування щодо позиції Е. Фрома, наведемо цитату з праці Ж. Вірної про ідентичність як соціетальний ресурс психіки людини, де вона зазначає, що феноменальність ідентичності полягає в тому, що це психосоціальне явище не відбувається відірвано від особистості, а є повністю залежним від процесів мотиваційно-сислової саморегуляції, наповнених власними значеннями та сенсами. Йдеться про глибокий психологічний наратив, який формує особисту історію через переосмислення власного досвіду у зв'язку з національною ідентичністю — через спільну історичну пам'ять, традиційні обряди, літературну спадщину та ключові події минулого. Цей наратив також проявляється у збереженні культурних звичаїв, норм, цінностей і

практик, що утворюють основу повсякденного життя. Крім того, важливу роль відіграє уявлення про базовий міф походження, що, за Е. Фромом, задовольняє глибинну потребу в належності й укоріненні. Саме такий наратив виступає важливим внутрішнім ресурсом для формування реалістичної самооцінки, а також для вибудови ефективних способів подолання життєвих труднощів [5, с.45].

Представники символічного інтеракціонізму Ч. Кулі та Дж. Мід, саме торкаються поняття ідентичності, але у дещо іншому ракурсі. А саме, К. Кулі вважає, що уявлення людини про себе багато в чому залежить від того, як її сприймають інші. Люди дивляться в «дзеркало» як зовнішній образ і формують думку про себе на основі свого відображення. Цей процес відіграє важливу роль на ранніх стадіях людського розвитку, коли людина формує уявлення і судження про себе через сприйняття і реакції інших, які з часом стають стійкими ідентичностями [20].

Дж. Мід підкреслює, що ідентичність - це здатність людини сприймати себе і соціальний світ цілісно. Він розрізняє свідому та несвідому ідентичність: Несвідома ідентичність — це набір очікувань, що походять від соціального оточення індивіда; свідомі ідентичність формується, коли людина рефлексує над собою та своєю поведінкою. Таким чином, людина несвідомо починає переймати норми, ролі та звички, які вона сприймає у своєму найближчому оточенні, і починає розуміти себе та свою поведінку вже в підлітковому віці [24].

Також Дж. Мід має ще одну заслугу, яка полягає в тому, що він підключив й розгляд мотиваційної сфери людини, і заявляє, що «індивідуалізація представлена не як самореалізація самоактивного суб'єкта у свободі та самотності, а як лінгвістично опосередкований процес соціалізації та, водночас, конститування життєвої історії, яка усвідомлює себе. Ідентичність соціалізованих індивідів формується одночасно через мовне розуміння з іншими і через інтрасуб'єктивно-історично-життєве розуміння з собою. Індивідуальність

формується в умовах інтерсуб'єктивного визнання та інтерсуб'єктивно опосередкованого саморозуміння» [54, с. 376].

Звісно, не варто оминати теорію Е. Еріксона, якому вдалося поєднати психоаналітичний та соціологічний підходи, тим самим надавши темі міждисциплінарного статусу та змісту. Цей автор розглядає ідентичність як «процес організації життєвого досвіду в індивідуальне “Я”, результатом якого є складна структура на різних рівнях» [36, с. 12]. За Е. Еріксоном, ідентичність означає відчуття власної незмінності незалежно від ситуації, відчуття особистої неперервності та визнання цієї неперервності іншими людьми, врахування минулого, теперішнього і майбутнього як єдиного цілого, створення життєвих проєктів і освоєння теперішнього на основі минулого досвіду. Отже, ідентичність — це передусім ознака зрілої (дорослої) особистості.

Формування ідентичності відбувається в процесі різноманітних взаємодій, заснованих на довірі та емпатії між суб'єктами. Цей процес триває протягом усього життя, але певної цілісності досягає в підлітковому віці, оскільки включає в себе всі важливі для людини ідентифікації, які сформувалися в результаті успішного синтезу і ресинтезу его в дитинстві, поєднання виробничих, базових навичок, ефективних захисних механізмів, успішних сублімацій і фіксованих ролей. На думку автора, формування ідентичності відбувається у трьох формах: інтроекція (примітивне наслідування певного образу), ідентифікація (через інтроекцію зі значущими дорослими) та набуття ідентичності (серія ідентифікацій, об'єднаних в єдине ціле). Особливу увагу Е. Еріксон приділяє темі кризи ідентичності. Криза — це порушення динаміки ідентичності, при якому стає неможливим створення нової ідентичності (адекватної зміненим умовам) або повернення до попередньої ідентичності. Якщо з якихось причин нова структура ідентичності не змінюється, то руйнується попередня. Серед причин, які можуть призвести до кризи ідентичності, дослідниця виділила дві: втрата безперервності власного «Я» та втрата соціального визнання [там само].

Дж. Марсія розглядає ідентичність як внутрішню, самотворчу організаційну систему, що складається з потреб, здібностей, переконань та індивідуального досвіду людини. Для нього ідентичність набувається феноменологічно, через моделі вирішення проблем. Таким чином, вирішення будь-якої проблеми, навіть незначної, сприяє набуттю ідентичності. Автор стверджує, що, приймаючи різні рішення щодо себе і свого життя, людина розвиває ідентичність, підвищує усвідомлення своїх слабких і сильних сторін, формує осмисленість існування [46].

Французький вчений С. Московичі розглядає людську свідомість як матрицю ідентифікації, що базується на різних групових ідентифікаціях [49]. У певний момент, залежно від ситуації, одна з ідентичностей займає домінуючу позицію і починає структурувати ієрархію ідентифікацій. Людина сприймає навколишню дійсність і класифікує її нюанси, відбирає релевантну інформацію та приймає рішення відповідно до домінуючої на даний момент ідентифікації. Ця ідентифікація є своєрідною призмою, через яку індивід сприймає світ, оточення та групову приналежність.

На противагу цьому, А. Ватерман розглядає ідентичність як цінність і вольовий параметр особистості. Формування ідентичності та її елементів (цінностей, цілей, переконань) відбувається в ситуації вибору альтернативних інтересів, які в майбутньому визначатимуть життєву мету людини. Основними сферами життєдіяльності (виборами), важливими для формування ідентичності особистості підлітка, є: вибір професії, вибір релігійних і моральних переконань, вибір політичних поглядів, прийняття соціальних ролей [58]. У цьому контексті ідентичність втілює принцип людської гідності та право на рівність, участь і справедливість. Все частіше говорять про такі види ідентичності, як легітимна ідентичність (запроваджується домінуючими соціальними інститутами для розширення та раціоналізації свого панування над соціальними акторами), ідентичність опору (використовується для протистояння принципам соціальних інститутів), проектна ідентичність

(використання будь-якого культурного матеріалу для конструювання нової ідентичності, яка змінить стан суспільства і трансформує всю його структуру) [48].

І. Гофман також запропонував вивчати ідентичність у соціальному контексті, зосереджуючись на відносинах людей із суспільством, з іншими людьми та на тому, як люди підтримують свою ідентичність у повсякденному житті. Таким чином, для автора важливим стає не зміст реальних дій і ролей у соціальній системі, а прийоми, які люди використовують для самовираження і створення особистого враження [41].

Схожою є наукова позиція Г. Фогельсона, який спирається на психологічні механізми функціонування ідентифікації, що виокремлюють такі види ідентичності: реальна (опис людиною себе такою, якою вона є зараз), ідеальна (позитивна модель, до якої прагне індивід), негативна (негативний образ, який людина не хоче бачити (вважати) в собі) та пропозиційна (сукупність образів «Я зараз», які суб'єкт демонструє своєму оточенню з метою створення відчуття відповідності суб'єкта очікуванням соціальної групи) [38].

Повертаючись до праць українських психологів, проблема ідентифікації широко розроблена в роботах багатьох дослідників і трактується переважно як багатовимірний інтегрований феномен або як результат активного процесу, що відображає сприйняття суб'єктом себе і свого життєвого шляху, який включає в себе цілісність, самобутність і безпеку.

Українська дослідниця І. Середницька представляє ідентичність як дуже важливий психологічний феномен, який через складність і багатство свого змісту характеризується поліфундаментальністю та посідає і відіграє визначальне місце і роль у життєвому досвіді індивіда [32]. Автор підкреслює, що безперервність і здатність трансформувати себе у відповідь на зміни в зовнішньому і внутрішньому світі мають вирішальне значення для особистісної ідентичності. Важливими змінами в житті людини він вважає такі життєві

вибори: професія; шлюб; вибір між професійними та сімейними ролями; релігійні переконання; політичні переконання та ставлення до гендерних ролей.

О. Швачко підкреслює, що ідентифікація актуалізує любов і толерантність. Часто це соціальні ілюзії, які можуть виявляти світоглядні розбіжності у людських стосунках [35]. А. Фурман розуміє ідентифікацію не лише як ототожнення індивіда з соціальною спільнотою, а й як здатність до інтерпретації психологічного захисного механізму, результатом якого є несвідоме прирівнювання об'єкта страху або приписування своїх думок, поглядів і почуттів іншій людині [33]. О. Остапівський вивчає професійну ідентичність як особистісний конструкт, що втілює особистісні, мотиваційні та міжособистісні характеристики майбутнього фахівця і визначає функцію створення нових моделей інтерпретації в економічній свідомості [28]. П. Гнатенко та В. Павленко трактують ідентифікацію потріпно: ідентифікація, поряд з рефлексією та стереотипами, є одним з механізмів міжособистісного сприйняття, що дозволяє моделювати змістовне поле партнерів по спілкуванню та забезпечувати адекватну поведінку і взаєморозуміння; як ключовий момент самосвідомості, коли суб'єктивні відчуття приналежності до різних соціальних спільнот проявляються на рівні стійких зв'язків, що дозволяє сприймати норми та цінності групи як власні та інкорпорувати їх у свій внутрішній світ [8].

У фундаментальному дослідженні В. Зливкова, знаходимо базові позиції розгляду структури, генези, умов та особливості становлення ідентичності, і при цьому ідентифікація для нього є процесом соціалізації індивіда, що впливає на розвиток його самосвідомості; а також процесом емоційного самоототожнення (що не є усвідомленим) суб'єкта з образом «значущого іншого» [12].

Отже, узагальнений аналіз соціально-психологічних напрацювань з проблеми ідентичності особистості дає змогу констатувати, що це складний та неоднозначний психологічний конструкт в структурі особистості, формування

та становлення якого залежить від умов соціальної взаємодії та соціально-психологічної адаптованості.

2.2. Соціальна адаптованість: базові ознаки і характеристики

Працюючи над теоретичною базою цього параграфу наукової роботи, ми зосередили увагу на останні праці українських та зарубіжних психологів, які торкалися цієї проблеми у різних ракурсах її аналізу. Цікавим виявився факт їх потужного прикладного значення, що фактично підтвердило правильний напрямок обраної нами теми роботи.

У межах соціальної психології загальновизнано, що соціальна адаптація є як процесом, так і результатом взаємодії особистості з соціальним середовищем. Вона передбачає поступове пристосування індивіда до соціальних умов шляхом взаємного налаштування між особистістю та суспільством. Такий процес сприяє формуванню соціальної поведінки, що відповідає суспільним очікуванням і цілям. Адаптація супроводжується змінами у функціонуванні певних психофізичних механізмів або органів, що, у свою чергу, дозволяє людині краще відповідати вимогам середовища, розвиваючи нові вміння, звички та особистісні риси [3; 25; 26].

Загалом якщо слідувати власним когніціям розуміння соціальної адаптації, то це є здатність протистояти, спілкуватися з іншими, йти на компроміс і співпрацювати з іншими. Тому на думку дослідників, соціальна адаптація передбачає пристосування до думок і поведінки, емоційну регуляцію, сприяє корисній соціальній взаємодії та полегшує соціальну чутливість [45]. Недарма в психоаналізі адаптацію розглядають як гомеостатичну рівновагу з вимогами зовнішнього оточення та внутрішніми стимулами. Зміст процесу соціально-психологічної адаптації описується формулою «конфлікт – тривога – захисні реакції» через регуляцію виключно принципом задоволення. У випадку коли захисні реакції є недостатніми для усунення тривоги із свідомості, то виникає дезадаптація [52].

Ми проаналізували дисертаційні дослідження, автори яких емпіричним шляхом досліджували соціальну адаптованість особистості [6; 7; 14; 22; 29 та ін.], і зробили узагальнюючий опис цього психологічного феномену.

І. Кміть, вивчаючи хроноструктурну компетентність медичних сестер як умову їх професійної компетентності, зазначає, що: «Психічна адаптація визначає фізіологічні реакції на впливи середовища, поріг їх виникнення, вираження та тривалість, темп витрачання функціональних резервів та, відповідно, фізіологічну «вартість» діяльності. Відмінністю функціонування психічної адаптації є наявність механізмів свідомого саморегулювання, в основі яких закладена індивідуальна оцінка природніх і соціальних впливів на людину. Саме вона свідомо спрямовує інтелектуальну активність індивіда на процеси саморегуляції в адаптації. Важливою складовою процесу психічної адаптації є психологічна стійкість особистості, яка розглядається як цілісна характеристика, що забезпечує стійкість до фруструючого і стресогенного впливу професійних ситуацій» [14, с. 26]. А. Галян у своєму дисертаційному дослідженні *соціально-психологічну адаптованість* визначає як «стан взаємовідносин особистості і групи, коли особистість без тривалих зовнішніх і внутрішніх конфліктів продуктивно виконує свою основну діяльність, задовольняє свої основні соціогенні потреби, повною мірою приймає рольові очікування, які пред'являє до неї еталонна група, переживає стан самоствердження і вільного вираження своїх творчих здібностей» [7, с. 31-32]. А. Лазько розглядає професійно-психологічну адаптованість на етапі оволодіння професією майбутніми медичними працівниками як психологічний стан, який зумовлюється особистісним потенціалом адаптаційних здібностей у проявах нервово-психічної стійкості, розвинутих вміннях інтерперсональної взаємодії та проявах моральної нормативності діяльності [22, с. 24]. І. Гаврилюк наголошує на врахуванні розуміння адаптації як процесу взаємодії людини і навколишнього середовища, в результаті якого у неї виникають моделі і стратегії поведінки, ...« оскільки мова йде про гнучкість мислення, активну життєву позицію, прагненням до

саморозвитку та самовдосконалення за будь-яких умов, планування і самоздійснення власного майбутнього, що й визначає внутрішній світ людини, локалізований у її психологічному просторі» [6, с. 53]. Т. Прокопович переконана, що «рівень адаптованості особистості залежить від наявності доречних для використання якостей людини, що актуальні на певному, конкретному етапі соціальної адаптації. Отже, феномен соціальної адаптованості особистості полягає в досягненні гармонійної рівноваги між людиною і суспільством, в умінні задовольняти свої потреби в соціумі і визначається ступенем особистісних й набутих рис та якостей, що забезпечують задоволення цих потреб» [29, с. 38].

Усі ці перераховані дисертації виконані в межах науково-дослідної лабораторії інтегральних досліджень під керівництвом проф. Ж. Вірної, і в контексті інтегративно-конструктивного напрямку вивчення соціально-психологічної адаптації, доводять її потужну регулюючу функцію соціального функціонування [10].

Звертаючись до фундаментальних засад вивчення адаптації, варто згадати праці Г. Балла, який розглядає адаптацію як універсальний механізм встановлення гармонії між різними елементами реальної системи. І наголошує, що прагнення до рівноваги є загальним принципом, який виявляється на всіх щаблях розвитку матерії — від фізичних процесів до соціальної взаємодії. На його думку, адаптація виконує не лише функцію збереження або відновлення вже наявних настанов, а й має вихід за межі суто психічних процесів [2].

О. Кузнецова, аналізуючи адаптивність як комплексну властивість особистості, розглядає її як багаторівневу, але водночас структурно єдину систему. Вона спирається на модель О. Саннікової, яка визначає кілька рівнів цієї якості: формально-динамічний рівень — відображає швидкість і характер реакцій особистості в адаптивних ситуаціях, а також внутрішню структуру проявів адаптивності як психологічного феномену; змістовно-особистісний рівень — пов'язаний зі спрямованістю адаптаційних змін, тобто з вибором соціального середовища для пристосування, а також зі здатністю людини

оцінювати власну адаптивність і ставлення до себе в цій ролі; соціально-імперативний рівень — охоплює знання, уявлення та уявні «норми» поведінки, яких особистість дотримується у процесі адаптації [19].

У свою чергу, Г. Айзенк визначає соціальну адаптацію як процес або стан, що супроводжується фізичними чи соціальними змінами задля покращення здатності людини до виживання або досягнення поставлених цілей. У його підході ключовою є ідея про досягнення гармонії між індивідом та соціальним середовищем. Такий баланс може бути встановлений як через трансформацію самої особистості, так і шляхом змін у навколишньому середовищі, головною умовою при цьому є забезпечення потреб як окремої людини, так і суспільства загалом [37].

Дж. Морено, прихильник соціометричного підходу, відмовляється розглядати людську природу виключно в біологічних чи психологічних термінах. Він підкреслює роль соціального виміру. Він надає великого значення комунікативним якостям особистості і вважає, що адаптація неможлива без командної роботи і спілкування, які є необхідними в соціальних процесах, і вважає, що команда може складатися з найрізноманітніших людей. Гармонізація стосунків та уникнення конфліктів може бути досягнута шляхом обміну індивідами між командами відповідно до їхніх інтересів та емоційних схильностей. Дослідник визначив спонтанність і творчість як ключові фактори розвитку когнітивних та емоційних відносин, а продукти творчих дій - як стимули для включення спонтанності нових поколінь. Пояснюючи феномен обдарованої людини, він схильний вважати, що в процесі творчості людина перевершує саму себе, що з'являються особливі здібності, які виходять за межі поведінки звичайних людей [за 30].

Крім того, соціально-психологічна адаптація повинна враховувати ефективні навички подолання, здорові міжособистісні стосунки та мотивацію людини брати участь у своїх різноманітних суспільних ролях під час взаємодії з іншими відповідно до соціальних норм і очікувань [51]. І навпаки, неадаптивна

поведінка створює стрес для соціальних систем; адже він порушує встановлені норми та конвенції соціалізації [44]. Дезадаптивна поведінка частіше спостерігається у вразливих середовищах, де люди з недостатнім доходом і низьким рівнем освіти мають більші шанси на життя [55], що також впливає на загальне відчуття психологічного благополуччя чи то бідність [15; 16].

У процесі адаптації індивід опановує норми, поведінкові моделі, а також засоби діяльності, прийняті в певній соціальній групі. Без засвоєння цінностей і правил спільноти, а також без здобуття необхідних навичок взаємодії, особа не може реалізувати себе як повноцінна особистість. Тому соціально-психологічна адаптація нерозривно пов'язана з міжособистісними контактами, стосунками, формуванням дружніх зв'язків і здатністю ефективно функціонувати у соціумі. Цей процес передбачає взаємодію, співпрацю, готовність до компромісів, а іноді навіть протистояння викликам навколишнього середовища [9; 23; 31; 43; 57].

Тому, соціальна адаптація є мірою соціального розвитку, а критерієм для вимірювання соціального розвитку кожної людини є рівень її адаптації до інших людей. В межах цього твердження в соціальній психології говорять про звані «алопластичні» та «аутопластичні» зміни, відповідно до яких виділяють два типи психологічної адаптації: аллопластична адаптація досягається такими змінами зовнішнього середовища, що ці зміни у людини виникають при зустрічі з власними потребами; та аутопластична адаптація зі зміною адаптації особистості до навколишнього середовища (її структури, навичок і звичок). Схожі ідеї знаходимо у праці О. Виговської, де дисертанткою виокремлено особливості *аллопсихічної* і *аутопсихічної* адаптації жінок з різним соціальним статусом. «Загалом у жінок, які виховують здорових дітей, домінують *аутопластичні стратегії адаптації*, що виражається у їх базовості для структури особистості фактора «мобільність», а у жінок, які виховують хворих дітей – *стратегії аллопластичної адаптації*, що проявляється у високій екстравертованості і сенситивності по відношенню до середовища, що виражається у базовості фактора «конструктивність адаптації» [4, с.154].

Звичайно ми не можемо не згадати здобутки епігенетичної теорії Е. Еріксона, у якій процес адаптації описується такою формулою «протиріччя — хвилювання — захист особистості і середовища — гармонійна рівновага або конфлікт». Адаптація до соціального середовища залежить не тільки від сприйняття людиною ситуації, але і від емоційного стану, пов'язаного з адаптацією. Ця ситуація регулює його поведінку і міжособистісні стосунки [36]. У цій теорії виокремлено такі систематичні етапи, що людина зміцнює і розвиває свій особистісний фактор, проходячи їх і взаємодіючи з оточуючими.

А в гуманістичному напрямку психології поняття адаптації розглядається з точки зору оптимальної взаємодії особистості і середовища, що дало змогу А. Маслоу розглядати процес адаптації як динамічний процес взаємодії особистості та середовища, де основним критерієм адаптації індивіда є ступінь його інтегрованості в середовище. З цього приводу А. Маслоу так прокоментував позитивний вплив адаптації на людей: адаптація необхідна, щоб інші не ображалися і не ображалися на вас; та важливо бути адаптованим, щоб не бути під загрозою заради матеріальних і моральних інтересів [47, с.237].

Завершуючи теоретичний огляд проблеми соціально-психологічної адаптації людини, відзначимо, що саме позитивна адаптація (за Маслоу) дійсно є багатогранною концепцією, яка включає когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти й виходить за межі простого задоволення та охоплює досягнення «задовільності», що передбачає задоволення вимог і очікувань навколишнього середовища. Це включає виконання обов'язків у різних життєвих сферах і ролях. Таким чином, комплексне уявлення про позитивне пристосування має визнавати як внутрішньоособистісне, так і міжособистісне функціонування. Соціально-психологічна адаптація повинна враховувати суб'єктивні відчуття благополуччя поряд з об'єктивними оцінками ефективності та реалізації життя. І тільки така цілісна перспектива дасть змогу глибше зрозуміти адаптаційні можливості індивідів і загальну адаптацію в різних контекстах.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЙНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Програмно-методичне забезпечення дослідження

З метою перевірки гіпотетичного положення цього дослідження, тобто вивчення ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості особистості, що характеризується типовими симптомокомплексами поведінкових та соціально-адаптаційних властивостей, нами було складено програму емпіричного дослідження, яка включала в себе теоретичний аналіз проблеми, розробку програми емпіричного вивчення проблеми та психодіагностичну фіксацію і аналіз отриманих результатів. Усі ці аспекти роботи оформлені нами у такі три етапи роботи:

1 етап — теоретичного аналізу і методологічного обґрунтування проблеми;

2 етап — розробка і реалізація програми емпіричного вивчення ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості особистості;

3 — інтерпретація отриманих емпіричних результатів та підготовка узагальнюючих висновків.

Для визначення ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості особистості, що характеризується типовими симптомокомплексами поведінкових та соціально-адаптаційних властивостей, нами було запропоновано виконання серії діагностичних методик:

1. *Методика вимірювання цінностей Ш. Шварца* (портретний ціннісний опитувальник PVQ-R) використовується з метою вивчення соціальної та громадянської ідентичності [27]. Опитувальник містить 57 цінностей, відібраних таким чином, щоб презентувати собою кожен з 3-ох аспектів.

Респондентам пропонується проранжувати цінності в залежності від їх важливості від -1 (цінність, що відкидається) до 7 (найбільш важлива).

Згідно теоретичного підходу Ш. Шварца, культурні цінності групового рівня визначають способи, якими різні суспільства вирішують базові проблеми регулювання людської діяльності. Тому йдеться про три основні проблеми, які виникають у будь-яких суспільствах і які визначають зміст ідентифікації: (1) — природа взаємовідносин між особистістю та групою; (2) — забезпечення соціально відповідальної поведінки; (3) — регуляція ставлення людей до свого природного й соціального оточення [53].

2. *Шкала визначення автономності* [34] вимірює ступінь впевненості людини в тому, що у неї є в житті можливість вибору і що вона сама здійснює цей вибір, визначаючи хід власного життя. Люди з високими балами відчують життя як підвладне їх власному контролю, відчують, що вони самі здатні вибирати напрям власного життя і приймати рішення, що визначають його хід; таким чином, вони перебирають на себе відповідальність за хід власного життя. Люди з низькими балами, навпаки, відчують, що їх життя визначається не стільки їх власними бажаннями і зусиллями, скільки зовнішніми факторами; вони переживають відсутність вибору. Це переживання може відбивати справжню ситуацію (коли обставини змушують людину діяти так, як вона не хотіла би), а може бути прихованою формою зняття з себе відповідальності за власне життя. Шкала складається з 15 попарних тверджень, серед яких випробувані мають обрати те, яке відповідає інтерпретаційному розумінні чи то переконанню.

3. *Методика діагностики особистісного симптомокомплексу відповідальності (ОДОСВ) І. Кочаряна* [17], метою якої є визначення п'яти типологічних варіантів відповідальності. Методика складається з п'яти шкал, що діагностують рівень вираженості відповідного типу відповідальності. Отже, ця методика діагностує 5-ть типологічних варіантів відповідальності: принциповість, самоствердження, нормативність, етичність та самопожертва.

4. *Методика визначення соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймона* [11] дала змогу проаналізувати висловлювання людини про її спосіб життя (переживання, думки, звички, стиль поведінки). Ознайомившись із запропонованими висловлюваннями досліджуваному потрібно було його оцінити по відношенню до себе за шкалою: 0 – це зовсім мене не стосується; 2 – сумніваюсь, що це стосується мене; 3 – не наважуюсь віднести це до себе; 4 – це схоже на мене, але немає впевненості; 5 – це на мене схоже; 6 – це точно про мене. До інтегральних показників методики належать: адаптація, самоприйняття, прийняття інших, емоційна комфортність, інтернальність та прагнення до домінування. Інтерпретація проводиться за відповідним ключем. При цьому результати «до» зони невизначеності інтерпретуються як надзвичайно низькі, а «після» самого високого показника в зоні невизначеності – як високі.

Логіка використання саме цих методик пов'язана із завданнями бакалаврського дослідження дослідити ідентифікаційну детермінації соціальної адаптованості особистості: *методика вимірювання цінностей Ш. Шварца* є базовою у визначенні змісту ідентифікації; *шкала визначення автономності* визначає рівень прояву автономності; *методика діагностики особистісного симптомокомплексу відповідальності (ОДОСВ) І. Кочаряна* орієнтована на визначення п'яти типологічних варіантів відповідальності (принциповість, самоствердження, нормативність, етичність та самопожертва); *методика визначення соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймона* визначає такі інтегральні поведінкові показники як адаптація, самоприйняття, прийняття інших, емоційна комфортність, інтернальність та прагнення до домінування.

Зрозуміло, що цей діагностичний інструментарій міг бути й більш розширеним за змістом методик, але в силу часових можливостей участі в опитуванні, нами максимально підбиралися лаконічно короткі опитувальники і шкали для швидкого їх заповнення.

Вибірка дослідження. Для визначення правомірності використання запропонованих діагностичних засобів було проведено дослідження на стихійній вибірці респондентів вікової категорії 25-45 років, що склала 134 особи (жовтень-грудень 2024 року). Дослідницька робота здійснювалась за допомогою панелі он-лайн.

В обґрунтуванні вибірки даного дослідження мусимо наголосити, що саме в зрілому віці відбувається і фактично завершується процес оволодіння власним внутрішнім світом, що забезпечує цілісність поведінки, зовнішнім корелятом якого є сформована соціальна ідентичність, автономність та відповідальність у визначенні життєвих планів та цілей та системи адаптаційних дій до соціального світу. З аналізу останніх досліджень є підтвердження, що психосоціальна адаптація включає індивідуальні та соціальні аспекти функціонування дорослих, що відображає суб'єктивний досвід якості життя, відчуття контролю та самооцінку [43; 52; 56].

У цьому періоді життя особистість досягає найвищого рівня власного розвитку, переживаючи стан самореалізації — реалізації своїх можливостей, знань, умінь, навичок, інтуїтивного досвіду та творчого потенціалу. Людина усвідомлює власну значущість, має чіткі життєві цілі й плани для їх досягнення [18]. У цей час особливо важливу роль відіграє сформована ідентичність, яка свідчить про глибину внутрішнього становлення особистості та її психологічну зрілість.

Водночас варто враховувати реальні соціальні обставини, у яких нині перебувають респонденти — це умови війни. Трагізм ситуації посилюється тим, що молодому поколінню доведеться зіштовхуватися з довготривалими наслідками воєнних подій, як на фізичному, так і на психологічному рівні. До основних чинників, що негативно впливають на соціально-психологічну адаптацію під час війни, належать високий рівень психоемоційної напруги в суспільстві, спричинений стражданнями та відсутністю впевненості у майбутньому. Постійні обстріли, руйнування, тривожні новини з фронту

викликають у молоді глибокі негативні переживання, що значно ускладнює адаптаційні процеси. Найбільш вразливими є ті молоді люди, які зазнали втрат близьких або змушені були покинути свої домівки на тимчасово окупованих територіях.

За таких умов по-особливому треба ставитися до змін в ідентифікаційних процесах людини, які сприяють адаптації, і, як наслідок, визначає загальний рівень якості діяльності і життя. Зважаючи на таке психологічне значення ідентифікації, спробуємо виокремити її адаптаційну складову. Адже соціально-психологічна адаптованість є потужною моральною диспозицією, яка визначає їх сформований життєвий досвід та смисли життєвої реалізації [56].

Тому дуже цікавим є з'ясування змісту ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості осіб зрілого віку під час війни, чому й присвячений матеріал бакалаврського дослідження.

Відомості, отримані відповідно до заповнених респондентами форм, були використані для подальшого їх статистичного аналізу. При цьому статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення Libre Office Calc (версія 11). Інтерпретація результатів та висновки за темою бакалаврського дослідження завершили дослідницький цикл проведеної роботи. Результати такого аналізу представлені у вигляді схем, таблиць, діаграм та рисунків.

Результати нашої роботи презентовані на науково-практичних конференціях і семінарах кафедри педагогічної та вікової психології.

Таким чином у нас є усі підстави вважати, що розроблена на системно-комплексній основі програма вивчення ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості особистості, використана низка психодіагностичних методик дослідження, чіткість планування та конкретизація етапів дослідження дають право стверджувати, що результати бакалаврського дослідження є вірогідними і надійними.

2.2. Результати емпіричного дослідження

Реалізація емпіричної програми вміщує декілька послідовних кроків її реалізації. Відразу зазначимо, що під час формування вибіркової сукупності було дотримано вимог щодо її змістовності та еквівалентності, що виражалось у нормальному розподілі емпіричних даних з усієї вибірки.

Першою методикою для інтерпретації даних виступила методика вимірювання цінностей Ш. Шварца. Помітним є домінування у досліджуваних таких ціннісних як самостійність думок і вчинків, прагнення до досягнень, суспільна безпека, дотримання традицій і правил, толерантність, турбота про інших та почуття обов'язку (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Статистично значущі відмінності в показниках ціннісних орієнтацій

діагностичні показники	Хсер
самостійність – думки (SDA)	5,05
самостійність – вчинки (SDT)	4,85
стимуляція (ST)	3,88
гедонізм (HE)	4,55
досягнення (AC)	5,01
влада – домінування (POR)	3,35
влада – ресурси (POD)	3,07
репутація (FAC)	4,76
безпека – особиста (SES)	5,03
безпека – суспільна (SEP)	5,12
традиція (COR)	4,71
конформізм – правила (COI)	4,65
міжособистісний конформізм (TR)	4,05
скромність (HUM)	4,30
універсалізм – турбота про інших (BED)	5,13
універсалізм – турбота про природу (BEC)	5,15
універсалізм – толерантність (UNC)	5,28
доброзичливість – турбота (UNN)	4,84
доброзичливість – почуття обов'язку (UNT)	5.48

Узагальнений психологічний профіль ціннісних орієнтацій вміщує такі параметри: відкритість змінам ($OC=(SDA+SDT+ST+HE)/4$); самоствердження ($A=(HE+AC+POR+POD+FAC)/5$); збереження ($S=(FAC+SES+SEP+COR+COI+TR+HUM)/7$) та самоподолання ($SD=(HUM+BED+BEC+UNC+UN+UNT)/6$) (рис. 2.1).

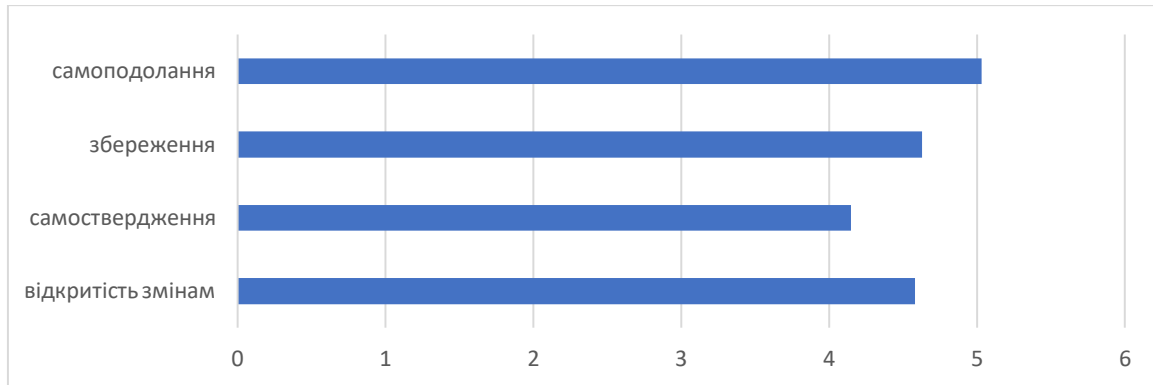

Рис. 2.1. Середньогруповий розподіл показників базових вимірів ціннісних орієнтацій респондентів

Середньогруповий розподіл показників базових вимірів ціннісних орієнтацій респондентів демонструє специфічну полярність у прояві домінуючих ознак *самоподолання* особистісних інтересів через почуття обов'язку, розуміння і турботу про інших. Втішним є діагностичний факт, що респондентів з домінуючим проявом самоподолання зафіксовано майже 62 % від загальної вибірки.

Наступним етапом діагностичної інтерпретації стала шкала автономності.

Респондентам цієї групи властиві виражені просоціальні характеристики, адже вони дуже орієнтовані на добрі справи, допомогу, підтримку (рис. 2.2).

7.
134 відповіді

Р

**ис.
2.2.
Відс
отк
ови
й**

розподіл показників відповідей (7) шкали визначення автономності

Важливою є сформована навичка самостійно приймати рішення, що фактично характеризує цих студентів як певною мірою соціально зрілих осіб, які мають свою власну точку зору і, навіть принципову позицію (рис. 2.3).

9.
134 відповіді

Рис. 2.3. Відсотковий розподіл показників відповідей (9) шкали визначення автономності

Поведінка респондентів з високою автономністю є незалежною із чітко визначеними орієнтирами впевненості і самореалізації (рис. 2.4).

10.
134 відповіді

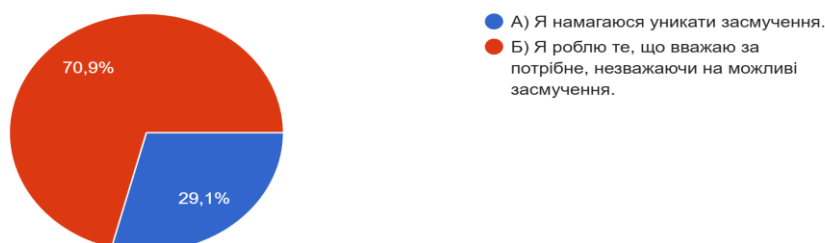

Рис. 2.4. Відсотковий розподіл показників відповідей (10) шкали визначення автономності

Також цим реопондентам властива чітко визначена життєва стратегія успішної реалізації (рис. 2.5).

Подальша інтерпретація результатів стосується середньогрупових показників опитувальника діагностики особистісного симптомокомплексу відповідальності (ОДОСВ) І. Кочаряна (рис. 2.6).

13.
134 відповіді

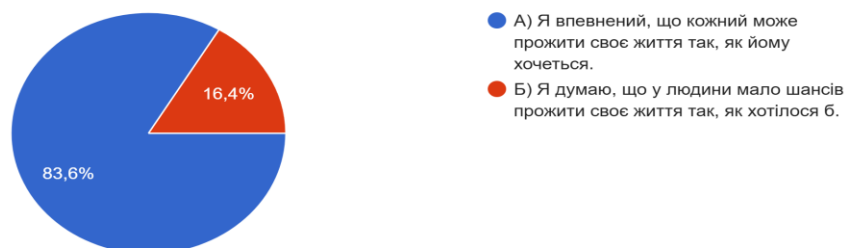
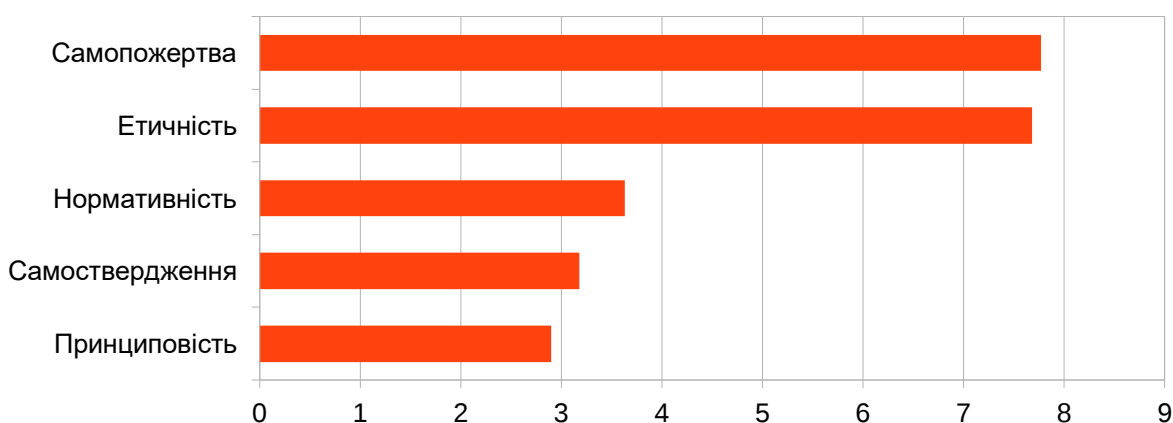

Рис. 2.5. Відсотковий розподіл показників відповідей (13) шкали визначення автономності

Отримані результати показують, що у досліджуваних респондентів домінуючу позицію відповідальності займають ознаки самопожертви

($X_{\text{сер}}=7,77$) та етичності ($X_{\text{сер}}=7,68$).

Рис. 2.6. Середньогруповий розподіл показників методики діагностики особистісного симптомокомплексу відповідальності (ОДОСВ) І. Кочаряна

Вираженою ознакою поведінки з відповідальністю за *типом «самопожертви»*: досліджувані з даним типом відповідальності прагнуть довести свою надійність та не хочуть щоб їх контролювали, тому схильні до діяльності, пов'язаної з допомогою іншим й турботою про них (наприклад, це може бути пов'язано з контролем життя та діяльності членів власної родини або посередництвом між двома особами, що перебувають в ситуації ворожнечі та суперечки); при цьому досліджувані даного типу навіть не усвідомлюють те,

що важливою мотивацією їх діяльності є прагнення змусити інших відчувати свою залежність від них; так, іноді вони навмисне проявляють турботу про членів своєї родини для того, щоб вони пересвідчилися, що не зможуть обійтись без сторонньої допомоги; досліджувані з даним типом відповідальності переживають відчуття приниження через те, що їх діяльність була використана з боку інших та не оцінена належним чином; при цьому, в процесі допомоги іншим, людина з даним типом відповідальності прагне до створення для себе якомога більше обмежень та обов'язків; єдиним шляхом для реалізації амбіцій людини, що схильна до самопожертви є досягнення інших, тоді як свою роль у цьому вона вважає незначущою та малопомітною.

Характеристика особистості з відповідальністю за *«етичним» типом*: досліджувані, що мають високий рівень відповідальності за етичним типом є високоморальними, відповідально підходять до будь якого типу діяльності; вони усвідомлюють значущість своїх вчинків не тільки для себе але й для інших людей; досліджувані даного типу часто проявляють відповідальність через бажання зробити щось корисне для інших людей; діяльність досліджуваних з цим типом відповідальності контролюється тільки їх бажаннями, що узгоджуються з їх уявленнями щодо етики та моралі.

Наступним етапом аналізу результатів стала методика визначення соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймона. Середньогрупові результати опитувальника презентовані на рис. 2.7.

Отримані результати показують, що в групі респондентів домінуючу позицію займають показники адаптації ($X_{\text{сер}}=64,1$), самосприйняття ($X_{\text{сер}}=59,1$) та емоційної комфортності ($X_{\text{сер}}=58,9$).

Представники цієї групи демонструють високий рівень адаптованості, що виявляється у підвищеному відчутті відповідальності. Це ті особистості, на яких завжди можна покластися: вони дотримуються встановлених норм і правил, здатні до саморегуляції та впевнено контролюють власну поведінку. Приймавши рішення, така людина чітко його дотримується. Вона схильна до

роздумів, вважає за краще покладатися на власні сили та ресурси.

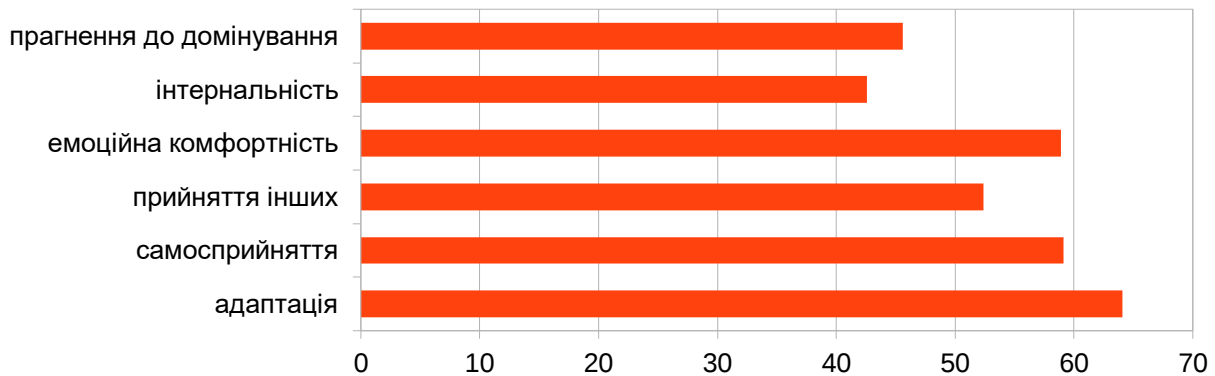

Рис. 2.7. Середньогруповий розподіл показників методики визначення соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймона

Самосприйняття респондентів проявляється у позитивному ставленні до власної зовнішності та внутрішніх якостей, почутті задоволення собою та здатності до глибокого самопізнання через рефлексію. Такі риси є особливо значущими для особистості в умовах сучасного суспільства.

Високий рівень емоційного комфорту серед учасників дослідження свідчить про їх здатність відкрито виражати емоції, емоційну відкритість, оптимістичне світосприйняття та віру в майбутнє. Це, своєю чергою, сприяє формуванню внутрішньої врівноваженості, впевненості та загального задоволення життям. Такі результати є особливо позитивними з огляду на соціально-психологічну адаптацію учасників, зважаючи на те, що дослідження проводилося в умовах воєнного стану.

Завершальним етапом емпіричного аналізу стало проведення кореляційного аналізу. Таблиці емпіричних даних кореляційного аналізу подано у Додатку А.

Кореляційний аналіз дав змогу зафіксувати такі *статистично значущі позитивні зв'язки*:

◆ між показниками принципової відповідальності та показниками нормативної відповідальності ($r=0,43$ при $p \leq 0,01$), самопожертвувальної

відповідальності ($r=0,51$ при $p \leq 0,001$) та прагнення до домінування ($r=0,37$ при $p \leq 0,01$);

◆ між показниками самостверджувальної відповідальності та етичної відповідальності ($r=0,36$ при $p \leq 0,01$);

◆ між показниками нормативної відповідальності та показниками самопожертвувальної відповідальності ($r=0,61$ при $p \leq 0,001$) та показниками адаптації ($r=0,37$ при $p \leq 0,01$);

◆ між показниками етичної відповідальності та показниками адаптації ($r=0,27$ при $p \leq 0,05$);

◆ між показниками прийняття інших та показниками інтернальності ($r=0,27$ при $p \leq 0,05$);

◆ між показниками емоційної комфортності та показниками інтернальності ($r=0,33$ при $p \leq 0,01$) та показниками прагнення до домінування ($r=0,54$ при $p \leq 0,001$).

◆ між показниками автономності та показниками адаптації ($r=0,44$ при $p \leq 0,01$) та показниками самоприйняття ($r=0,36$ при $p \leq 0,01$);

◆ між показниками самоподолання та показниками етичної відповідальності ($r=0,42$ при $p \leq 0,001$); показниками самопожертви ($r=0,35$ при $p \leq 0,01$); та показниками загальної адаптації ($r=0,35$ при $p \leq 0,01$).

Також *негативний кореляційний зв'язок* був зафіксований:

◆ між показниками принципової відповідальності та показниками адаптації ($r=-0,33$ при $p \leq 0,01$) та показниками інтернальності ($r=-0,36$ при $p \leq 0,01$);

◆ між показниками етичної відповідальності та показниками прийняття інших ($r=-0,53$ при $p \leq 0,001$);

◆ між показниками самопожертвувальної відповідальності та показниками емоційної комфортності ($r=-0,27$ при $p \leq 0,05$);

◆ між показниками адаптації та показниками емоційної комфортності ($r=-0,31$ при $p\leq 0,01$) та показниками прагнення до домінування ($r=-0,35$ при $p\leq 0,01$).

Схематична презентація корелограми представлена на рис. 2.8.

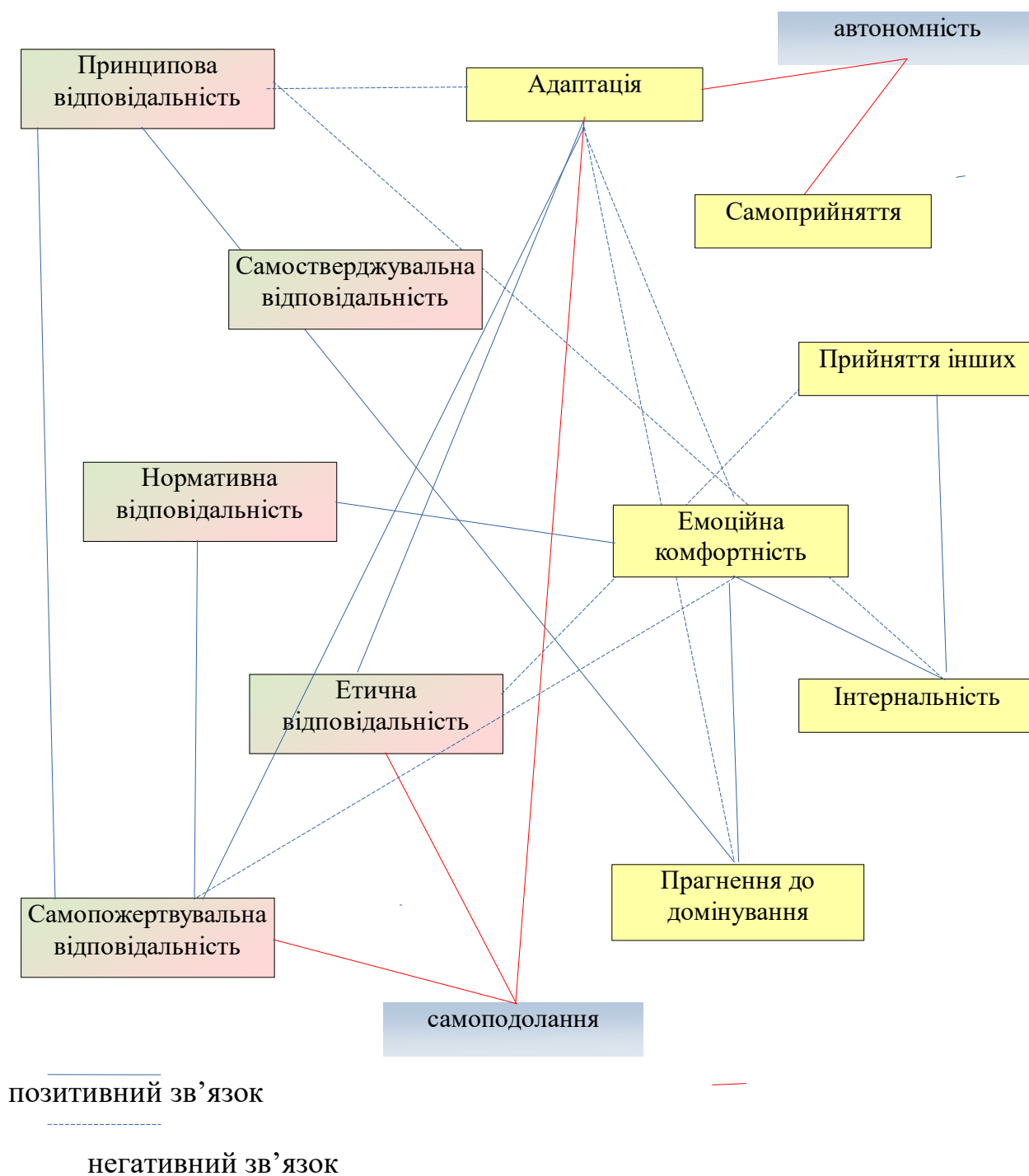

Рис. 2.8. Схема корелограми особистісно-поведінкових характеристик досліджуваних респондентів

Цілком обґрунтовано можна стверджувати, що статистична матриця містить повний спектр взаємозв'язків між особистісними та поведінковими характеристиками, представленими через кількісні значення коефіцієнтів кореляції в межах досліджуваної вибірки. Під час проведення кореляційного аналізу нами були обчислені значення коефіцієнтів, що відображають взаємозв'язки між діагностичними показниками. Такий підхід дозволяє не лише виокремити окремі зв'язки між соціальною адаптивністю та індивідуальними рисами, а й дослідити її як результат взаємодії цілих підсистем особистісних характеристик. У кореляційній матриці представлено сукупність цих зв'язків, що дає змогу підкреслити специфіку досліджуваного явища, яке гармонійно вписується в концепцію ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості респондентів:

- виявлений інтеркореляційний симптомокомплекс демонструє домінуючу позицію ідентифікаційного *самоподолання*, який складається із виражених етичної та самопожертвувальної відповідальності та загальної тенденції соціально-адаптивної поведінки як автономної, самостійної та виваженої, що за психологічним описом цих характеристик дає усі підстави оформити цей симптомокомплекс як *етично-самопожертвувальний*.

Це дає змогу охарактеризувати цих респондентів як активних суб'єктів, які прагнуть до рівності, справедливості й захисту всіх людей; вони проявляють щире відданість групі, до якої належать; бережно ставляться до інтересів та потреб інших людей; відповідальні в спілкуванні та легко отримують довіру від інших людей. Ідентифікація самоподолання у широкому спектрі проявів просоціальної відповідальності, альтруїстичності, гуманістичної спрямованості комплексно експлікує внутрішньо-орієнтовану життєву установку їх ціннісної системи.

Для нас отримані результати дослідження виявилися вкрай цікавими, адже ми підтвердили позитивний ідентифікаційний фон респондентів, які

перебувають в умовах війни. На сьогодні, подібні дослідження не поодинокі. Так у доробках О. Кухарук знаходимо підтверджуючі аспекти того, що внаслідок переживання соціальними групами надзвичайних подій у них може сформуватися новий вид спільної соціальної ідентичності, пов'язаний з усвідомленням і відчуттям переживання спільної долі, який слугує джерелом уявлення про власну і групову ефективність та мотивує до надання та отримання допомоги. Авторка констатує, що сьогодні в Україні спостерігаємо формування резильєнтної соціальної ідентичності, заснованої на переживанні спільної долі та позитивних уявленнях про інгрупу. Цей вид української ідентичності, у якому «... активовані і наразі потужно діють внутрішні програми неймовірної стійкості, були відкинуті ідеї віктимності, натомість поширилася спільна ідея, що ми є народ, який воює за своє існування, і воює успішно» [21, с. 79].

На завершення варто зазначити, що проведене нами психодіагностичне дослідження характеристик ідентифікаційної зумовленості соціальної адаптованості особистості в умовах війни охоплює переважно процесуально-психологічний аспект їх прояву. На нашу думку, така інтерпретація ідентифікації як процесу пов'язана з її поступовим переходом у площину регулятивної настанови в контексті загальної психологічної методології. Мова йде про вплив на особистість і її розвиток з боку систем, у межах яких вона функціонує, а також про активну участь самої особистості в цьому процесі детермінації. Активність суб'єкта, як учасника діяльності, орієнтується на налаштування та оптимізацію власної діяльності як у зовнішньому середовищі, так і на внутрішньому рівні. Вона також включає узгодження зовнішніх умов з внутрішніми особливостями діяльності. Таким чином, активність особистості виступає чинником розвитку та вдосконалення усіх її видів діяльності, а її інтенсивність слугує показником типового способу управління власною поведінкою.

ВИСНОВКИ:

Отримані в ході бакалаврського дослідження результати дають змогу сформулювати такі висновки:

1. В результаті проведеного теоретичного аналізу нами з'ясовано, що психологічний феномен ідентифікації це складна функціональна характеристика ототожнення, наслідування і навіювання в ході соціалізації особистості. Наукові пошуки дослідження ідентифікації здійснювалися представниками різних напрямів психологічної науки: психоаналіз (З. Фройд); гуманістичний психоаналіз (Е. Фром); функціональна психологія (У. Джеймс); феноменологічна психологія (К. Роджерс); символічний інтеракціонізм (Ч. Кулі, Дж. Мід); епігенетична психологія (Е. Еріксон). Зазначено, що поняття ідентифікації та ідентичності несуть різний семантичний зміст, але часто сприймаються як синоніми в психологічних доробках, зокрема: Дж. Марсія розглядає ідентичність як внутрішню, самотворчу організаційну систему, що складається з потреб, здібностей, переконань та індивідуального досвіду людини; С. Московичі розглядає людську свідомість як матрицю ідентифікації, що базується на різних групових ідентифікаціях; А. Ватерман розглядає ідентичність як цінність і вольовий параметр особистості; І. Гофман також запропонував вивчати ідентичність у соціальному контексті, зосереджуючись на відносинах людей із суспільством; Г. Фогельсон спирається на психологічні механізми функціонування ідентифікації, що виокремлюють такі види ідентичності: реальна, ідеальна, негативна та пропозиційна; І. Середницька наголошує, що визначальним для ідентичності особистості є неперервність та можливість переструктуруватися в залежності від змін зовнішнього та внутрішнього світу; О. Швачко підкреслює, що ідентифікація актуалізує любов та толерантність; О. Остапівський вивчає ідентичність як особистісне утворення, яке втілює в собі особистісні, мотиваційні та інтерперсональні характеристики майбутнього фахівця та ін.

2. Проведено аналіз базових ознак і характеристик соціальної адаптованості і зазначено, що соціальна адаптація передусім це результативний процес взаємодії суб'єкта і соціального середовища, що передбачає гомеостатичну рівновагу з вимогами зовнішнього оточення та внутрішніми стимулами. Наведено теоретико-емпіричні результати вивчення соціальної адаптованості в роботах І. Кміть, А. Галяна, А. Лазько, І. Гаврилук, Т. Прокопович, О. Віговської які проводилися в межах наукової школи професора Ж. Вірної щодо інтегративно-конструктивного напрямку вивчення соціально-психологічної адаптації, де доведено її потужну регулюючу функцію соціального функціонування. Закцентовано увагу на базових основах вивчення адаптованості, а саме в доробках: Г. Балла, який підходить до концепції адаптації як до універсальної функції створення балансу між компонентами реальної системи; О. Кузнецової, яка розглядає адаптивність як складну інтегральну властивість особистості, базуючись на континуально-ієрархічну структуру властивостей особистості (за О. Санніковою); Г. Айзенка, на думку якого соціальна адаптація є процесом або станом, який включає фізичні чи соціальні зміни та стосується як міжособистісних взаємин, так і культурного контексту, а її основна мета полягає у підвищенні здатності особистості до виживання або успішного досягнення поставлених цілей; Дж. Морено, який вважає, що адаптація неможлива без колективу і спілкування, яке має першорядне значення в соціальних процесах; Е. Еріксона, яким процес адаптації описується формулою «протиріччя — хвилювання — захист особистості і середовища — гармонійна рівновага або конфлікт»; А. Маслоу, який розглядає процес адаптації як динамічний процес взаємодії особистості та середовища, де основним критерієм адаптації індивіда є ступінь його інтегрованості в середовище.

2. 3 метою вивчення ідентифікаційної детермінації соціальної адаптованості особистості під час війни, що характеризується типовим симптомокомплексом поведінкових та особистісних властивостей, нами було складено програму емпіричного дослідження, підібрано комплекс

психодіагностичних методик, підбір і обґрунтування вибірки дослідження віком від 25-45 років ($n=134$), обґрунтовано методи математичної статистики та окреслено основні етапи емпіричного аналізу.

3. За результатами проведеного емпіричного дослідження встановлено, що у досліджуваних респондентів засобом використання адекватних методів математичної статистики, виявлено інтеркореляційний симптомокомплекс, який демонструє домінуючу позицію ідентифікаційного *самоподолання*, що складається із виражених етичної та самопожертвувальної відповідальності та загальної тенденції соціально-адаптивної поведінки як автономної, самостійної та виваженої, що за психологічним описом цих характеристик дає усі підстави оформити цей симптомокомплекс як *етично-самопожертвувальний*: досліджувані респонденти виявили себе активними суб'єктами, які прагнуть до рівності, справедливості й захисту всіх людей; вони проявляють щирі відданість групі, до якої належать; бережно ставляться до інтересів та потреб інших людей; відповідальні в спілкуванні та легко отримують довіру від інших людей. Ідентифікація самоподолання у широкому спектрі проявів просоціальної відповідальності, альтруїстичності, гуманістичної спрямованості комплексно експлікує внутрішньо-орієнтовану життєву установку їх ціннісної системи.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів окресленої проблеми. Перспективними напрямками вивчення досліджуваної проблеми є подальша верифікація ідентифікаційних показників соціальної адаптованості осіб й інших вікових категорій з метою забезпечення позитивної інтерперсональної синергії їх життєвої компетентності як у воєнний час так й умовах поствоєнної реабілітації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багрій Я. (2016). *Психоаналіз*. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал» ; URL: <https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/psihoanaliz.pdf>
2. Балл Г.О. (2001). Особистісна свобода і гуманізація освіти. *Практична психологія та соціальна робота*. (1). 2-4.
3. Блаживський М.І. (2014). Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 1. 233-242. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1155/1/1-2014bmisl.pdf>
4. Віговська О.О. Якість життя як умова конструктивного самозбереження особистості : дис. ... канд. психол. наук ; 19.00.01. Луцьк.
5. Вірна Ж.П. (2022). Ідентичність як ресурс соціальної психіки людини : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 50-річчя підготовки психологів / за заг. ред. О.О. Наливайко, Н.П. Крейдун. Харків. 42-46 ; <https://psychology.karazin.ua/news2023/12042023/Zbyrka.pdf>
6. Гаврилюк І.О. (2019). Особистісно-адаптаційні предиктори суверенності психологічного простору студентської молоді : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Луцьк.
7. Галян А.І. (2016). Особистісні ресурси адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності : дис. ... канд. психол. наук ; 19.00.01. Луцьк.
8. Гнатенко П. І., Павленко В.М. (1999). Ідентичність: філософський та психологічний аналіз. Київ : «АРТ-ПРЕСС».
9. Гошовська Д.Т., Гошовський Я.О. (2018). Психологічні особливості соціальної ідентичності депривованих підлітків: ревіталізаційний ракурс. *Психологічні перспективи*, Вип. 31. 71-82. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2018_31_8

10. Життєвий та професійний шлях особистості : [електронний ресурс] ; режим доступу : <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/17659/3/virna.pdf>

11. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. (2016). Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка.

12. Зливков В. Л. (2006). Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології. *Соціальна психологія*. № 5 (19). 128-137.

13. Ідентифікація: вікіпедія ; [електронний ресурс] : режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_\(%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_(%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F))

14. Кміть І.В. (2013). Хроноструктурна компетентність як умова професійної адаптованості медичних сестер: дис. ... канд. психол. наук ; 19.00.01. Луцьк.

15. Коробка Л.М. (2018). Адаптаційний потенціал як чинник успішної адаптації особи до кризових умов. Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства: Мат. III Всеукр. наук-практ. круглого столу. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України. 36–40.

16. Коробка Л.М. (2013). Особливості взаємозв'язку здоров'я людини й бідності як стилю життя. *Психологічні перспективи*. 117-127. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10704/3/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB.%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8%2C%2013.pdf>

17. Кочарян О.С., Кочарян І.О. (2006). Типологічні особливості організації особистісного симптомокомплексу відповідальності. *Актуальні проблеми практичної психології : збірник наукових праць*. Херсон : ПП

Вишемирський В.С. 120-123.

18. Крижановська З.Ю. (2014). Емоційні особливості жінки в процесі реалізації материнської ролі. *Психологічні перспективи*. Вип. 23. 148-159.

19. Кузнецова О.В. (2005). Індивідуально-типологічні чинники адаптивності особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса.

20. Кулі Ч.Х. (2019). Суспільна свідомість. *Праці Американського соціологічного товариства*. Vol. 1. 97-109.

https://brocku.ca/MeadProject/Cooley/Cooley_1907.html

21. Кухарук О. (2022). Ідентичнісний вимір соціальної стійкості: визначення, підходи, можливості прогнозування. Пробелми прлітичної психології. V. 12(26), 77-90. <https://doi.org/10.33120/porp-Vol26-Year2022-107>

22. Лазько А.М. (2016). Конструктивний перфекціонізм як чинник професійно-психологічної адаптованості майбутнього медичного працівника : дис. ... канд. психол. наук ; 19.00.01. Луцьк.

23. Максименко С.Д. (2012). Екзистенціально-генетичні витоки існування особистості. *Проблеми сучасної психології*. Київ, Запоріжжя. Вип. 1. 4-11.

24. Мід Дж. Г. (2000). Дух, самість і суспільство : з точки зору соціального біхевіоризму. Київ : Український Центр духовної культури.

25. Москаленко В. В. (2005). Соціальна психологія. Київ: Центр навчальної літератури.

26. Орбан-Лембрик Л.Е. (2004). Соціальна психологія. Київ : Либідь.

27. Остапенко І.В. (2018). Стратегії та технології активізації самоідентифікування молоді : методичний посібник. Київ : Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології ; <https://core.ac.uk/reader/162002020>

28. Остапйовський О.І. (2011). Професійна ідентичність в структурі економічної свідомості особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук ; 19.00.01. Луцьк.

29. Прокопович Т.А. (2015). Емоційна стабільність як умова соціальної адаптованості художньо обдарованої особистості : дис. ... канд. психол. наук ; 19.00.01. Луцьк.
30. Психологія особистості: словарь-справочник (2001) ; під ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко. Київ : Рута.
31. Сердюк Л.З. (2021). Внутрішні ресурси психологічного благополуччя особистості. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. № 2-3 (23). 91-99. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2021.2.23.10>
32. Середницька І.Я. (2005). Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса.
33. Фурман А.В. (2002). Психокультура української ментальності. Тернопіль : Економічна думка.
34. Чайка Г.В. (2017). Методологія дослідження особистісної автономії як ключової ознаки самодетермінації особистості. *Актуальні проблеми психології*. Т. V. Вип. 17. 133-141 ; <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v5/i17/16.pdf>
35. Швачко О.В. (2002). Соціальна психологія: навчальний посібник. Київ : Вища школа.
36. Erikson E.H. (1968). Identity youth and Crisis. New York.
37. Eysenck H.J. (1967). The biological basis of personality. Springfield, IL : Tyomas. DOI: [10.1038/1991031a0](https://doi.org/10.1038/1991031a0)
38. Fogelson R.D. (1982). Person, self and identity. Some anthropological retrospects, circumspects and prospects. *Psycho-social theories of self*. [ed. by B. Lee]. – New York ; London. : Plenum Press. 115-132.
39. Freud S. (2020). Psicologia das massas e análise do eu (1921). *Cultura, sociedade, religião: O mal-estar na cultura e outros escritos*. Edição do Kindle. São Paulo: Autêntica.
40. Fromm E. (2020). Man for Himself. An Inquiry into the Psychology of Ethics. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315009827>

41. Goffman E. (1963). *Stigma : notes on the Management of Spoiled Identity*. New York : Prentice-Hall.
42. James W. (1950). *The principles of psychology*. Vols. I-II. New York: Holt, Dover Edition.
http://library.manipaldubai.com/DL/the_principles_of_psychology_vol_I.pdf
43. Lazorko O., Virna Z. ., Brytova H., Tolchieva H., Shastko I., & Saienko V. (2021). Professional Safety of Personality: System Regularities of Functioning and Synergetic Effects of Self-Organization. *Postmodern Openings*. 12(2). 170-190.
<https://doi.org/10.18662/po/12.2/302>
44. Liu F., Li L., Zhang Y., Ngo Q.T., Iqbal W. (2021). Role of education in poverty reduction: macroeconomic and social determinants form developing economies. *Environmental Science and Pollution Research*. V. 28. 63163–63177. [doi: 10.1007/S11356-021-15252-Z](https://doi.org/10.1007/S11356-021-15252-Z)
45. Ma Y., Shamay-Tsoory S., Han S., Zink C.F. (2016). Oxytocin and social adaptation: insights from neuroimaging studies of healthy and clinical populations. *Trends Cognitive Science*. V. 20. 133–145. [doi: 10.1016/j.tics.2015.10.009](https://doi.org/10.1016/j.tics.2015.10.009)
46. Marcia J. E. (1970). Ego-identity status : relationship to change in Self-esteem, «general maladjustment» and authoritarianism. *Journal of Personality*. Vol. 38. № 2. 249-268. DOI: [10.1111/j.1467-6494.1967.tb01419.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1967.tb01419.x)
47. Maslow A. (1987). *Motivation and personality*. New York : Pearson Education. <https://www.holybooks.com/wp-content/uploads/Motivation-and-Personality-Maslow.pdf>
48. Morin Ed. (2011). *Introdução ao pensamento complexo*; tradução Eliane Lisboa. Porto Alegre: Sulina.
49. Moskovici S. (2010). Social Representations Theory and Social Constructionism ; [электронный ресурс] – режим доступа : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/mosc1.htm>
50. Rogers C.R. (1995). What understanding and acceptance mean to me. *Journal of Humanistic Psychologist*. Vol. 35. № 4. 7–22.

51. Samadi M., Sohrabi N. (2016). Mediating role of the social problem solving for family process, family content, and adjustment. *Procedia Social Behavior Science*. (217). 1185–1188. [doi: 10.1016/j.sbspro.2016.02.141](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.02.141)
52. Sampson H. (1990). The problem of adaptation to reality in psychoanalytic theory. *Contemporary Psychoanalysis*. 26(4), 677–691. <https://doi.org/10.1080/00107530.1990.10746685>
53. Schwartz S.H. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of personality and social psychology*. Vol. 103. 663.
54. Souza R.F. (2011). George Herbert Mead: Contributions to history of the social psychologie. *Psicologia & Sociedade*; 23 (2): 369-378. <https://doi.org/10.1590/S0102-71822011000200018>
55. Thompson M.N., Dahling J.J. (2019). Employment and poverty: why work matters in understanding poverty. *American Psychology*. (74). 673–684. [doi: 10.1037/amp0000468](https://doi.org/10.1037/amp0000468)
56. Virna, Z., Ivanashko, O., & Lysenko, S. (2024). Value coordinates of students resilience under martial law in Ukraine. *Educere Et Educare*, 19(49), 60–85. <https://doi.org/10.48075/educare.v19i49.33276>
57. Virna Zh. (2023). Segurança psicológica de uma pessoa: diacronia do instinto de autopreservação à organização construtiva da vida. *KELM*. №5 (57). 89-97 ; <https://kelmczasopisma.com/ua/jornal/84>
58. Waterman A.S. (1984). Identity formation : discovery or creation. *Journal of early adolescence*. №4. 329-349.

ДОДАТОК А

	принциповість	самоствердження	нормативність	етичність
принциповість	0 0,04829042756958	0,432588721263974	-0,0456156904413064	0,505583
самоствердження		0 0,0467888277765018	0,368821502813366	0,261668
нормативність		0	0,147082691889355	0,615033
етичність			0	-0,014791
самопожертва				
адаптація				
самоприйняття				
прийняття інших				
емоційна				
комфортність				
інтернальність				
прагнення до				
домінування				
автономність				
самоподолання				
збереження				
самоствердження				
відкритість змінам				

	адаптація				
	самоприйняття	прийняття інших	емоційна	комфортність	інтерн
принциповість	-0,0768984028246152	0,0335214810389069	-0,0616833543688433		
самоствердження	-0,153554485301809	0,0917035295544255	0,0372054126967699		
нормативність	0,0506065494199387	-0,034374373825974	-0,116809045291289		
етичність	-0,204873204201249	-0,535217265166601	-0,199740007284639		
самопожертва	0,115190794837963	0,207657893409582	-0,276407008277036		
адаптація	-0,0397794771340127	0,236162804925101	-0,312704417209309		
самоприйняття		0 0,211582321626335	0,0321944309687347		-0
прийняття інших			0,0893623895339772		
емоційна комфортність					0
інтернальність					

прагнення до
 домінування
 автономність
 самопоходання
 збереження
 самоствердження
 відкритість змінам

	автономність	самопоходання	збереження	самоствердження
принциповість	0,05124587	0,21458719	0,02587961	
самоствердження	0,15121458	0,15469873	0,03658921	
нормативність	0,21454754	0,25487963	0,15647851	
етичність	0,22141471	0,42589711	0,11456987	0
самопожертва	0,00645874	0,35214547	0,12547896	0
адаптація	0,45548474	0,35474124	0,01477778	0
самоприйняття	0,36547421	0,11458796	0,08957326	0
прийняття інших	0,220141404	0,00548795	0,02014578	0
емоційна комфортність	0,15478941	0,00647892	0,05893114	
інтернальність	0,01112454	0,04871254	0,12224587	
прагнення до домінування	0,6985214	0,23145871	0,14789523	
автономність	0	0,19547862	0,11445879	
самопоходання		0	0,00254789	
збереження			0	
самоствердження				
відкритість змінам				